

РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ У ВИНИКНЕННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

THE ROLE OF THE LEGAL FACTS IN THE ORIGIN IN THE INFORMATION FIELD

Маріц Д.О.,
к.ю.н., доцент

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Стаття присвячена дослідженню правової природи юридичних фактів, їх класифікації, визначенню структурних елементів та послідовності юридичних фактів, з якими пов'язується виникнення інформаційних відносин. Особливо розглядається питання волевиявлення, та його вираження у конкретній дії особи, як юридичного факту. Автор висуває пропозицію щодо можливості фіксації юридичних фактів в інформаційній сфері. Пропонується розглядати юридичні факти не як елемент складу правового регулювання, а як елемент такої структури. Кожен елемент механізму правового регулювання розглядається не як статистичне явище, а в контексті їх взаємодії та взаємозв'язку як структуроутворюючих складових.

Ключові слова: факт, інформація, інформаційні правовідносини, юридичний факт, дії, події, юридичний склад, волевиявлення.

Статья посвящена исследованию правовой природы юридических фактов, их классификации, определению структурных элементов и последовательности юридических фактов, с которыми связывается возникновение информационных отношений. Отдельно рассматривается вопрос волеизъявления, и его выражение в конкретном действии лица, как юридического факта. Автор выдвигает предложение относительно возможности фиксации юридических фактов в информационной сфере. Представляется целесообразным рассматривать юридические факты не как элемент состава правового регулирования, а как элемент такой структуры. Каждый элемент механизма правового регулирования рассматривается не как статистическое явление, а в контексте их взаимодействия и взаимосвязи как структурообразующих составляющих.

Ключевые слова: факт, информация, информационные правоотношения, юридический факт, действия, события, юридический состав, волеизъявление.

Recently, quite often one can encounter in the media, literature, the Internet and in regular communication with each other, words such as computerization, information space, globalization, information resources, and so on, though hardly an average citizen clearly understands the meaning of these words. However, it is difficult to deny the fact that the information in any form is the driving force of many processes in society. Thus, both regulation of information relations and the grounds of their origin is the field that needs today thorough exploration. However, information relations do not arise by themselves, but only with the onset of certain legal facts.

Therefore, this article is dedicated to the research of the legal nature of legal facts, classification, definition of structural elements and sequences of legal facts, which relate to the emergence of information relations. Thus, determining the dynamic of information relationships, the author concludes that the information relations do not arise due to a legal fact (which is rather the exception), but only in their entirety – legal content.

The expression of will is discussed separately, and its manifestation in specific actions of the person as a legal fact is reviewed. However, certain actions can occur independently of the will of a particular person or in circumstances when a person does not control his or her behavior and does not realize the significance of the actions. Therefore, the will and the expression of will of the people are combined, and thus exert in the external form – actions. In case of awareness of an individual of his or her actions this kind of behavior can be considered in terms of the law. Thus we conclude that the legal fact is not only the will or expression of will, but their combination in the form of action that has legal value.

On the basis of legal facts differentiation of actions and events, the author suggests classification of legal facts in the information field.

The author puts forward a proposal regarding the possibility of fixing the legal facts in the information field. It seems appropriate to consider the legal facts not as an element of regulation, but as an element of such structure. Thus, we consider each element of the mechanism of legal regulation not as a statistical phenomenon and examine them in the context of their interaction and relationship structure-like components.

Key words: fact, information, legal information, legal fact, actions, events, legal structure, will.

Важко заперечувати той факт, що інформація у будь-якому вигляді є рушійною силою багатьох процесів у суспільстві. Так і правове регулювання інформаційних відносин та підстав їх виникнення на сьогодні є тією нивою, яка потребує ґрунтовного дослідження. Однак інформаційні відносини не виникають самі по собі, а лише з настанням певних юридичних фактів.

Так, дослідження юридичних фактів здійснювались вченими у різних площинах юридичної науки і у різний час. Юридичні факти як явище правової дійсності мають тривалу історію свого становлення і розвитку. Відомо, що дефініційного визначення юридичні факти набули у праці Фрідріха Карла фон Савіньї «Система сучасного римського права» (1840–1849 рр.). Зокрема, юридичні факти досліджували у радянський період Д. М. Генкин, О. С. Йоффе, О. О. Красавчиков. На сучасному етапі розвитку правової науки комплексне дослідження юридичних фактів здійснив Г. В. Кичоть «Юридичні факти в системі правовідносин» (2006 р.). А. В. Коструба на рівні монографічного дослідження вивчав «Юридичні факти в механізмі правоприменення цивільних відносин» (2014 р.). Деяким питанням класифікації юридичних фактів присвячена стаття Є. О. Харитоновна, роль юридичних фактів у цивільно-правових зобов'язаннях вивчав М. Д. Пленюк. Цивільничною працею, яка присвячена інформаційним правовідносинам

є монографія О. В. Кохановської «Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві» (2006 р.). Так, юридичні факти привертають увагу багатьох вчених, і кожна праця знаходить свою нішу у доктрині права. Втім юридичні факти як підстави виникнення інформаційних відносин не були предметом ґрунтовних досліджень на сучасному етапі, чим і обумовлюється актуальність даної публікації.

Перш ніж з'ясувати юридичну природу юридичних фактів, слід визначити, що таке факт зокрема. О. А. Красавчиков під фактом розумів явище матеріального світу, яке існує незалежно від нашої свідомості. Факти не можна змішувати з тими чи іншими уявленнями, побажаннями, намірами, припущеннями. Потрібен критичний підхід до фактів, який не повинен містити пересторог чи необґрунтованої упередженості, оскільки в такому разі аналіз фактів буде однобічним, факти будуть спотвореними, а висновок, який на них ґрунтуватиметься, буде дуже далекий від істини [1, с. 12]. Навіть у побутовому житті факти відіграють важливе значення, а не правильне їх розуміння чи тлумачення може призвести до негативних наслідків. А вже в межах правового поля факт, який вже набуває значення юридичного, у взаємозв'язку з правовою нормою, приводить в дію механізм правового регулювання суспільних відносин. Як зазначав Є. М. Трубецької, права

знаходяться у стані безперервного руху: вони виникають, знищуються, переходять від одних осіб до інших, постійно змінюють свій вигляд. Все це відбувається під впливом юридичних фактів [2, с. 152]. Юридичні факти – це факти реальної дійсності, об'єктивні факти, явища, які існують незалежно від нашої свідомості [1, с. 14].

По суті юридичні факти впливають на динаміку суспільних відносин, а відтак і на виникнення інформаційних відносин. Юридичний факт запускає в дію правову норму, тому визначаючи динаміку правових інформаційних відносин, вважаємо за необхідне прослідкувати відмінність та зв'язок норм права з юридичними фактами.

Так, норма права не направлена на конкретну особу, її зміст стосуватиметься конкретної особи лише у тому разі, якщо її поведінка підпадатиме під дію цієї норми, яка покликана врегулювати саме ці відносини. Тому заздалегідь передбачити, хто стане учасником інформаційних правовідносин, неможливо. За загальним правилом, юридичним фактом є явище реальної дійсності, з яким пов'язується зміна або припинення прав та обов'язків. Таким чином, відповідна правова норма вступає в дію лише при настанні відповідного юридичного факту. Правова норма без юридичного факту не може наділити суб'єктів права правами та обов'язками, юридична норма лише створює юридичну можливість виникнення, зміни чи припинення інформаційних правовідносин. Тобто, норма права по суті несе інформаційну функцію, а юридичні факти, в свою чергу, реалізують можливість руху інформаційних правовідносин лише у взаємозв'язку з нормою права. Таким чином, тільки юридичні факти впливають на динаміку інформаційних відносин.

Отже, будь-яке правовідношення є результатом правового регулювання суспільних відносин нормами права. Таким чином, динаміку інформаційних відносин можна окреслити такими елементами і у такій послідовності: 1) наявність певних суспільних відносин; 2) порушення суб'єктивних прав учасників суспільних відносин – настання певного юридичного факту (або юридичного складу); 3) фіксація юридичного факту; 4) виникнення інформаційних правовідносин; 5) застосування норми права, яка регулює дані правовідносин; 6) рішення суду – як преюдиційний юридичний факт; 7) і, як виняток, – самозахист інформаційних прав. На думку Г. В. Кикоть, юридичних фактів поза галузевою приналежністю не існує, кожна з галузей права оперує власними, тільки їй притаманними юридичними фактами. На його думку, процедурний механізм встановлення і фіксації юридичних фактів здійснюється на основі юридичної оцінки інформаційного процесу, зміст якої полягає в перетворенні розрізненої інформації про конкретні життєві обставини у систематизовану, що дозволяє дати їм правову оцінку (кваліфікацію) [3, с. 5].

Втім, неоднозначність поглядів вчених щодо місця інформаційного права серед інших галузей права певною мірою впливає і на визначення притаманних тільки цій галузі юридичних фактів. Водночас, навряд доцільно відступати від закладених істин щодо класифікації юридичних фактів. Однак, не можна заперечувати і те, що розвиток суспільних, інформаційних, науково-технічних відносин впливає на підстави виникнення нових правовідносин, а відтак і на необхідність їх правового регулювання. А це, в свою чергу, розширює перелік вже відомих юридичних фактів – дій та подій. Тому, саме в цьому контексті варто погодитись з наведеною думкою Г. В. Кикоть щодо визначення притаманних юридичних фактів конкретній галузі права.

У механізмі правового регулювання інформаційних відносин юридичні факти виконують головну роль – забезпечують виникнення, зміну, припинення правовідносин. Вони створюють перехід від загальної моделі прав і обов'язків, що зафіксовані в правовій нормі, до

конкретної, що і обумовлює виникнення інформаційних правовідносин. Відмінності в галузевому відображенні юридичних фактів дають змогу по-різному визначати їх місце в механізмі правового регулювання, що певним чином має зазначатися у відповідних нормах законодавства та у процесі локального нормативного регулювання. Так, погоджуючись з думкою Г. В. Кикоть, видається доцільним розглядати юридичні факти не як елемент складу правового регулювання, а як елемент такої структури. Таким чином, ми розглядаємо кожен елемент механізму правового регулювання не як статистичне явище, а досліджуємо їх в контексті їх взаємодії та взаємозв'язку як структуроутворюючих складових. Встановлення інформаційних фактів представляє собою інформаційно-пошуковий процес, тобто відбувається перетворення об'єктивно існуючої інформації на юридичний факт, що в подальшому дозволяє оформити такий юридичний факт. Тому в інформаційних відносинах має значення не лише настання того чи іншого юридичного факту, а й процедура його фіксації, а, можливо, і посвідчення. Дещо відходячи від теми, однак в декількох словах, згадаємо про преюдиційні юридичні факти. Схожі ознаки з презумпцією має й преюдиція. Головною відмінністю юридичної презумпції від преюдиції є джерело їх закріплення. Джерелом дії презумпції є закон, який містить презумпцію, тоді як джерелом дії преюдиції є законна сила судового рішення. Тому презумпція поширює свою дію на всіх суб'єктів та правовідносини, на які поширює свою дію даний закон, тоді як дія преюдиції обмежена суб'єктивними та об'єктивними межами законної сили судового рішення [4, с. 9].

Динаміка інформаційних правовідносин може пов'язуватись із настанням одного юридичного факту, однак в більшості випадків на рух інформаційних правових відносин впливає сукупність таких фактів, які називаються юридичним складом. Юридичний склад, в свою чергу, складається з елементів. Елемент юридичного складу – це окремі юридичні факти, які утворюють таку сукупність. Віднесення окремих елементів до юридичного складу розглядали М. М. Агарков, І. Б. Новицький, однак їх дослідження здійснювались у площині проблем із відшкодування шкоди та юридичної сили незавершених угод.

Так, можна констатувати, що одне правовідношення, яке лежить в основі, по суті є юридичним фактом іншого правовідношення. Для правильного вирішення спору по суті необхідно правильно визначити взаємозв'язок між такими правовідносинами, оскільки недостатня увага може призвести як до помилок на практиці, так і до ускладнень в теорії. Вище ми окреслили загальноприйнятту тезу про те, що складним необхідно вважати кожний юридичний склад, який складається більше, ніж з одного юридичного факту. Втім кількість юридичних фактів навряд чи може впливати на юридичний склад і таким чином робити його складним. Складним буде юридичний склад, коли юридичні факти впливають на конструкцію правовідношення та відповідні правові наслідки, які із нього випливають, коли один юридичний факт породжує інший, що призводить до появи нових правовідносин, і не завжди тих, які покликані впорядкувати саме інформаційні правовідносини.

Зважаючи на розвиток суспільних відносин, появу нових технічних засобів зв'язку та спілкування, виникають і нові юридичні факти. Постає логічне завдання щодо їх систематизації та класифікації у правовій науці. Втім для проведення будь-якої класифікації необхідний обраті певну ознаку, за якою буде проводитись така класифікація. Загальноновизнаною підставою розмежування юридичних фактів є «вольва» ознака [1, с. 82]. Всі юридичні факти в залежності від наявності в них прояву волі поділяються на: дії та події. Водночас зазначимо, що волевиявлення в юридичних діях зазвичай розглядається в контексті вчинення правочину або договору і впливає на його чинність.

Втім вольовий характер дій як юридичних фактів по суті не є предметом дослідження.

Поведінка особи, її свідомість, а відтак і вольовий характер дій передбачають розвиток певних подій, в яких особа приймає участь. Тому від волі особи залежить здійснення тієї чи іншої дії, і, якщо така дія є завершеною, ми можемо надати їй відповідну юридичну оцінку. Втім вона може настати незалежно від волі конкретної особи, або коли особа не керувала своєю поведінкою та не усвідомлювала значення своїх дій. Звідси висновок, що юридичним фактом є не сама воля і не волевиявлення, а лише їх сукупність як дія, яка має юридичне значення.

Дії, в свою чергу, поділяються на: правомірні та неправомірні. Правомірні дії розмежовуються на: юридичні акти та юридичні вчинки. Юридичні акти О. А. Красавчиков за суб'єктами правових відносин поділяв на: 1) адміністративні акти; 2) цивільно-правові акти; 3) сімейно-правові акти; судові акти [1, с. 82]. Як відомо, жодна наука не обмежується 2-3 класифікаціями предмета свого дослідження. Для інформаційних правових відносин можливо здійснити класифікацію юридичних фактів за такими критеріями: 1) юридичні наслідки; 2) форма їх виявлення або вираження; 3) стан завершеності тих явищ, які вплинули на появу інформаційних відносин.

Юридичній науці давно відомий поділ юридичних фактів на позитивні та негативні. По суті, вперше такий поділ згадується в роботі Д. І. Мейера [5, с. 119]. Отже, позитивним юридичним фактом є такий юридичний факт, зміст якого представляє явище дійсності чи те явище, яке мало місце раніше. Під негативним юридичним фактом розуміється юридичний факт, у якому відсутнє певне явище (обставини), з яким закон пов'язує юридичні наслідки. На сьогодні мають місце такі юридичні факти, як інформаційні війни, гібридні війни тощо. Ці явища мають місце у суспільному житті, втім правове регулювання таких відносин відсутнє. У даному випадку настання юридичного факту взагалі не передбачає настання юридичних наслідків і унеможливує застосування аналогії.

Також серед дослідження юридичних фактів окреме місце займають юридичні вчинки. Вперше юридичним вчинкам увагу приділив М. М. Агарков у своїй праці «Уче-

ние о ценных бумагах» [6, с. 95] у 1927 р. Так, у праці, яка побачила світ більше, ніж 90 років тому, М. М. Агарков зазначав, що теорії юридичних фактів відомий цілий ряд дій, які не є угодами, ні правопорушеннями, і разом з тим породжують, змінюють і припиняють правовідносини. Зі спливом ще 20 років цією проблемою займався професор Д. М. Генкин і зазначав, що фактичні дії людей породжують юридичні наслідки, хоча ці дії здійснюються без наміру досягнути того чи іншого правового результату [7, с. 64]. Як перша, так і друга точка зору піддавалась критиці з боку О. А. Красавчикова, який зазначав, що будь-яка дія, яка є фактичною і не має юридичного значення, ніколи не породжує юридичних наслідків [1, с. 153].

Юридичні події – це ті явища, які не залежать від волі особи. В свою чергу О. А. Красавчиков поділяє події на абсолютні та відносні. Під відносними юридичними подіями слід розуміти явища, які викликані діяльністю людини, однак існують вже від незалежних причин, що їх породжують. Під абсолютними юридичними подіями слід розуміти явища, які не пов'язані із людською діяльністю, і які існують незалежно від такої діяльності [1, с. 166].

І. В. Саприкіна як самостійний вид пропонує виділяти стани, які можуть бути результатом як події, так і дії, розуміючи під ними юридичний факт, який розтягнутий в часі. Для виникнення правовідносин із захисту честі, гідності, ділової репутації підставою виступають неправомірні факти, зокрема, правопорушення (делікти), злочини [8, с. 5]. Втім вважаємо, що скоріше – це є неправомірні дії, а не правомірні факти, які породжують юридичні наслідки.

В результаті викладеного можна зробити наступні висновки. Юридичні факти є підставою виникнення інформаційних відносин, а правова норма вступає в дію лише при настанні відповідного юридичного факту. Юридичним фактом може бути тільки той факт, із настанням якого можуть виникати юридичні наслідки, а відтак і наставати відповідальність (цивільно-правова, адміністративна, кримінальна). Відповідно, юридичним фактом є не сама воля чи волевиявлення, а лише їх сукупність як дія, яка має юридичне значення. До негативних юридичних фактів відносяться інформаційні війни, гібридні війни, тролінг, деструктивна пропаганда.

ЛІТЕРАТУРА

1. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. – М. : Госюриздат, 1958. – 183 с.
2. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права / Е. Н. Трубецкой. – СПб. : Лунь, 1998. – 224 с.
3. Кикоть Г. В. Юридичні факти в системі правовідносин : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. : 12.00.01 «теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових вчень» / Г. В. Кикоть / НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2006. – 19 с.
4. Черемнов Д. В. Юридичні презумпції та фікції в цивільному процесі України : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. : 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право» / Д. В. Черемнов ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 20 с.
5. Мейер Д. И. Русское гражданское право : чтения Д. И. Мейера / изд. по запискам слушателей под ред. А. И. Вицына. – 8-е изд., испр. и доп. – Санкт-Петербург : Тип. Д. В. Чичинадзе, 1902. – 676 с.
6. Агарков М. М. Учение о ценных бумагах : Тр. фин.-правовой секции / Ин-т экон. исслед. при НКФ СССР ; [Под ред. : М. М. Агарков, В. Ю. Вольфа]. – М. : Финстатинформ, 1993. – 137 с.
7. Генкин Д. М. Советское гражданское право : Учебник для сред. юрид. учеб. заведений / Д. М. Генкин, Н. П. Волошин, В. В. Кун и др. ; Отв. ред. д-р юрид. наук проф. Д. М. Генкин. – М. : Юрид. лит., 1963. – 454 с.
8. Саприкіна І. В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України (за матеріалами судової практики) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. : 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право» / І. В. Саприкіна ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 21 с.